

***Gypsophila scorzonerifolia* SER.
jako adventivní rostlina v Československu**

***Gypsophila scorzonerifolia* SER.
als Adventivpflanze in der Tschechoslowakei**

František Grüll a Miroslav Smekal

Katedra botaniky UJEP, Kotlářská 2, Brno

Došlo dne 20. prosince 1964

Abstrakt — *Gypsophila scorzonerifolia* SER., die ein kleines Areal rund um das Kaspische Meer besitzt, wurde als eine neue tschechoslowakische Adventivpflanze in Brno (Brünn) festgestellt. Im Zusammenhange mit diesem Funde wird auf das ebenfalls adventive Vorkommen der verwandten und ähnlichen *G. trichotoma* WEND. in Polen hingewiesen.

Po více než pět let sledujeme v Brně na stanovišti polorumištního charakteru několik jedinců neznámého adventivního druhu rodu *Gypsophila*, který byl v letošním roce (1964) identifikován jako *Gypsophila scorzonerifolia* SER. Za revizi rostlin děkujeme dr. Marianu Kucovi z Krakova. Přesnější lokalizace našeho nálezu: Brno, v trávníku u závodní jídelny Vojenské akademie A. Zápotockého na severovýchodním svahu Kraví hory, asi 280 m n. m.

Nomenklatura a popis druhu

Gypsophila scorzonerifolia SER. in DC. Prodr. 1: 352, 1824 non *G. scorzonerifolia* (KRAŠAN) ASCH. et GR. (quae est *G. trichotoma* WEND.). Rostlina vytrvalá, 40—70 (—100) cm vysoká, lodyhy robustní, tlusté, z vystoupavé báze přímé, zvláště v horní polovině zpravidla bohatě vidličnatě větvené, v dolní části často fialově naběhlé, kromě květenství lysé, i s listy modravě sivozelené. Listy podlouhle vejčité nebo kopinaté, zašpičatělé, lysé, nejčastěji 1—2,5 × 3—8 (—10) cm velké, (3—) 5—7 žilné, na bázi zúžené v krátký řapík, v paždí často se svazečky drobnějších listů. Květenství bohaté, volné a rozkladité, latnaté vrcholičnaté, v obrysu víceméně kulovité, jeho větve pokryté stopkatými žlázkami. Květní stopky 5—12 mm dlouhé, podstatně delší než kalich, hustě žláznatě chlupaté; listeny lysé, trojboce kopinaté, zašpičatělé. Květy malé, kalich 2,5—3 mm dlouhý, krátce zvonkovitý, do třetiny až poloviny rozeklaný ve vejčité, tupé zuby, korunní plátky podlouhle obvejčité, nahoře mělce vykrojené, 1,5krát delší než kalich, bledě růžové nebo bělavé. Tyčinky poněkud kratší než koruna. Tobolky kulovité, zdéli kalicha nebo o málo delší, nejčastěji se 4—8 semeny; semena okrouhlá, mírně zploštělá, okrově hnědá, 1 mm v průměru, osemení pokryté malými tupými bradavkami. — V oblasti, kde je původní, kvete od června do srpna, fruktifikuje v srpnu a září. (U nás kvete v červenci—srpnu, fruktifikuje v srpnu—září).

V ý s k y t a a r e á l

Podle Barkoudaha (BARKOUDAH 1962) a Šiškina (ŠIŠKIN 1936) roste *Gypsophila scorzonrifolia* na vlhkých písčitéch místech na poměrně malém území v oblasti kolem Kaspického moře (Předkavkazí, Dagestan, Turkmenská SSR); ŠIŠKIN (l. c.) ji udává také z dolního Povolží. SERINGEM byla popsána z Dagestanu (Kizljár), typ uložen v Ženevě.

Systematické postavení a příbuzenské vztahy

Gypsophila scorzonrifolia SER. je Barkoudahem (BARKOUDAH l. c.) zařazována do nominálního podrodu, sekce *Paniculaeformes* WILLIAMS (= sect. *Eugypsophila* BOISS.), subsekce *Trichotomae* WILLIAMS. Tato subsekce zahrnuje druhy s tlustou robustní lodyhou, poměrně širokými 3–7žilnými listy, volným latnatě vrcholičnatým květenstvím, tuhými a poměrně tlustými květními stopkami a krátce zvonkovitým, 2,5–3,5 mm dlouhým kalichem. Kromě naší *G. scorzonrifolia* patří do jmenovaného taxonu ještě *G. perfoliata* L., *G. tomentosa* L., *G. oblanceolata* BARKOUDAH, *G. robusta* GROSSG. a *G. trichotoma* WEND. Někteří autoři mylně ztotožňují *G. scorzonrifolia* SER. s velmi podobnou *G. trichotoma*; tak např. HAYEK (1927): jeho údaje o výskytu *G. scorzonrifolia* SER. v Bulharsku a Rumunsku se ve skutečnosti týkají druhu *G. trichotoma* WEND.

Na rozdíl od *G. scorzonrifolia* má *G. trichotoma* lodyhy v dolní a střední části (zvláště pod uzly) a rovněž i listy žláznatě chlupaté, v horní části je však lodyha lysá, také květní stopky jsou lysé. Její korunní plátky jsou bílé, růžové, avšak často také červené nebo víceméně fialové; tobolky 1,5krát delší než kalich. *G. trichotoma* je ve své vlasti vyslovený halofyt; roste na solončích, travnatých, písčitéch místech a úhorech. Proti *G. scorzonrifolia* má *G. trichotoma* mnohem rozsáhlejší areál. Je druhem iránsko-turánským rostoucím v západním Mongolsku, Kazášské, Kirgizské, Tadžické, Turkmenské a Uzbeké SSR, severním Afganistanu a Iránu, v oblasti mezi Kaspickým a Černým mořem, v povodí dolní Volhy, Donu, Dněpru a na Krymu. Na západě zabírá její areál ještě černomořskou přímořskou oblast Bulharska a Rumunska.

Adventivní výskyt *G. trichotoma* byl zjištěn v Polsku; v souvislosti s tím přináší M. KUC (1958) areálovou mapu tohoto druhu.

K p o v a z e a d v e n t i v n í h o v ý s k y t u *G. scorzonrifolia* v Č S S R

Gypsophila scorzonrifolia roste na uvedeném nalezišti v Brně již alespoň 5–8 let. K podstatným úpravám terénu v jeho okolí došlo kolem let 1951–53, před tím byla na tomto místě pole. Na lokalitě roste v neudržovaném trávníku při okraji dlážděného chodníku podél drátěné ohrady stavebního podniku. V nejbližším okolí rostou: *Lolium perenne*, *Poa pratensis*, *Arrhenatherum elatius*, *Dactylis glomerata*, *Elytrigia repens*, *Achillea millefolium*, *Polygonum aviculare*, *Trifolium repens*, *Trifolium pratense*, *Daucus carota*, *Artemisia vulgaris*, *Plantago major*, *Plantago lanceolata*, *Arctium lappa*, *Cardaria draba*, *Cirsium arvense*, *Convolvulus arvensis*, *Coronilla varia*, *Lactuca serriola*, *Picris hieracioides*, *Vicia tetrasperma*, *Solidago canadensis*. Z účasti rostlin, které náš druh na nalezišti provázejí, i z ostatních okolností je obtížné rozhodnout, jakým způsobem byla *G. scorzonrifolia* z její vzdálené vlasti zavlečena k nám. Pokud je nám známo, nebyl dosud v literatuře zaznamenán žádný její adventivní výskyt mimo areál.

Příbuzná *G. trichotoma* byla jako adventivní rostlina nedávno zjištěna v Polsku (cf. KUC 1958) v Ostrowci Świętokrzyskim (okolo Skarżyska), kde roste hojně na překladové železniční stanici, u zdí blízkých domů, u plotů a na čerstvých rumišťích, vzniklých při úpravě terénu u nedaleké hutě. KUC se proto právem domnívá, že tam byla zavlečena železnicí.

Doklady *Gypsophila scorzonrifolia* z popisovaného brněnského naleziště jsou uloženy v herbáři Katedry botaniky University J. E. Purkyně v Brně.

Zusammenfassung

Die von dem Gebiete des Kaspischen Meeres stammende *Gypsophila scorzonifolia* SER. wurde von der Verfasserin vor einigen Jahren als eine neue tschechoslowakische Adventivpflanze in Brno (Brünn) festgestellt. Sie wächst dort seit etwa acht Jahren am nordöstlichen Abhange des Hügels „Kráví hora“ (Kuhberg) im Drahtzaun eines Geheges mit Baumaterial in der Gesellschaft von üblichen einheimischen Nitrat- und Ruderalpflanzen. Die Verfasserin bringt eine genaue Beschreibung dieser Art, Angaben über ihr Areal, systematische Stellung und Verwandtschaftsbeziehungen. Besonders die Unterschiede gegen die sehr ähnliche und nahe verwandte *Gypsophila trichotoma* WEND., die vor kurzer Zeit als Ankömmling in Polen festgestellt wurde (vgl. KUC 1958) und mit welcher unsere *G. scorzonifolia* bisweilen verwechselt oder mit Unrecht identifiziert wird, werden eingehend erläutert.

Literatura

- BARKOUDAH Y. I. (1962): Revision of *Gypsophila*, *Ankyropetalum* and *Phryna*. — Meded. bot. Mus. Herb. Rijksuniversiteit Utrecht, No. 188 (Wentia, Utrecht) 9 : 1—203.
- HAYEK A. (1927): Prodrromus florae peninsulae Balcanicae. I. Band. — Repert. Spec. nov. Regn. veget., Beih., Bd. 30 : 1—1193. — Dahlem bei Berlin.
- KUC M. (1958): *Gypsophila trichotoma* Wend. w środowkiej Polsce. (*Gypsophila trichotoma* Wend. in Central Poland.) — Fragm. florist. et geobot., Kraków, 3/2 : 29—33.
- ŠIŠKIN B. K. (1936): *Gypsophila* L. in Flora SSSR, Tom. VI. — Moskva—Leningrad.

Vysvětlivky k tabuli X — Erklärungen zur Tafel X

Habitus *Gypsophila scorzonifolia* SER. z popisovaného československého adventivního výskytu. Habitusbild der *Gypsophila scorzonifolia* SER. vom beschriebenen tschechoslowakischen Adventivvorkommen.

Zprávy o literatuře

P. Quézel:

La végétation du Sahara (du Tchad à la Mauritanie)

Gustav Fischer Verlag, Stuttgart 1965, 943 str. 72 barev. obr., 72 černob., 93 tab. Cena 122 DM.

Rostlinná společenstva Sahary byla donedávna známa jen fragmentárně. Práce P. QUÉZELA vyplňuje tuto mezeru v našich znalostech; shrnuje výsledky asi desíletých studií v terénu. Kniha má řadu asociačních tabulek a 15 mapek klimatických, geologických apod. Úvodní kapitoly zachycují stručné dějiny výzkumu Sahary, její geologii, geomorfologii, klima, historii flóry a vegetace, roztrídění flóry a fytogeografické elementy s přihlédnutím k třídění flóry celé Afriky. K tomuto třídění mám jen drobnou poznámku. Oblast saharско-sindská, která je jednou z vylíčených oblastí, není podle mého názoru geneticky jednotná. Po většinu terciéru byly totiž sindská a saharská část odděleny mořem; ke spojení přes Mezopotamii došlo prakticky teprve v kvartéru. Většina tzv. saharо-sindských elementů se vyskytuje v jedné nebo druhé pouštní části, jen nemnoho druhů je společných pro celou oblast. Domnívám se, že by měly být oddělovány jako paralelní oblasti oblast sindská (sahajci na západ po Šatt el Arab) a saharská (od Syrské pouště a Arábie po Saharu).

Klima Sahary je v QUÉZELOVĚ knize dokumentováno řadou měření a mapek. Saharská vegetace měla dramatickou historii. Ještě v atlantickém období pokrývaly Saharu mediterránní lesy oliv, borovice alepské, cypřišů, cedrů apod. V subborálu došlo, jak o tom svědčí pylové analysy, k radikálnímu zvratu, mediterránní lesy byly vystřídány polopouštními akáciemi a brzy nato převládla v této oblasti poušť.

Přes tvrdé klimatické podmínky a dramatickou historii je flóra Sahary poměrně bohatá, asi 1200 druhů vyšších rostlin. Nejchudší je ovšem centrální část, kde na plochu asi 1 000 000 km² připadá zhruba 480 druhů vyšších rostlin.

V podrobném rozboru saharské vegetace vylíčil autor curyšsko-montpellierskou metodou na sto asociací, někde uvádí i vyšší jednotky až po třídu. Ekologická charakteristika některých společenstev je doprovázána i půdními rozborů.

Práce P. QUÉZELA přináší bohatý materiál a stane se jistě nepostradatelnou pomůckou pro ty, kdo studují vegetaci aridních oblastí; úvodní kapitoly podávají mnoho informací obecného významu.

E. Hadač

F. Grüll a M. Smejkal: *Gypsophila scorzonerifolia* SER.
jako adventivní rostlina v Československu